

Susreti pedagoga

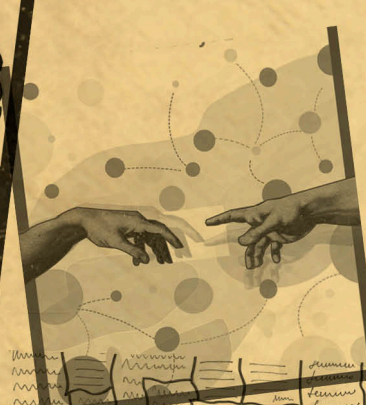
NACIONALNI NAUČNI SKUP

7. maj 2022.

OBRAZOVANJE U VREME KRIZE I KAKO DALJE

Zbornik radova

GLUVI TELEFONI

1838

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet,
Institut za pedagogiju i andragogiju
Pedagoško društvo Srbije

Susreti pedagoga
Nacionalni naučni skup:
Obrazovanje u vreme krize i kako dalje
7. maj 2022, Beograd

Zbornik radova

Izdavači

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet,
Institut za pedagogiju i andragogiju
Čika Ljubina 18-20, Beograd

Pedagoško društvo Srbije
Terazije 26, Beograd

Za izdavača

Prof. dr Jovan Miljković
Maja Vračar

Urednici

Prof. dr Živka Krnjaja
Doc. dr Mirjana Senić Ružić
Doc. dr Zorica Milošević

Recenzenti saopštenja

Prof. dr Radovan Antonijević
Doc. dr Saša Dubljanin
Prof. dr Emina Hebib
Prof. dr Aleksandra Ilić Rajković
Prof. dr Branislava Knežić
Prof. dr Živka Krnjaja
Doc. dr Bojan Ljujić
Prof. dr Nataša Matović
Doc. dr Vladeta Milin
Doc. dr Zorica Milošević
Doc. dr Lidija Miškeljin
Doc. dr Nataša Nikolić

Prof. dr Violeta Orlović Lovren
Prof. dr Dragana Pavlović Breneselović
Prof. dr Aleksandra Pejatović
Prof. dr Katarina Popović
Prof. dr Lidija Radulović
Doc. dr Mirjana Senić Ružić
Prof. dr Vera Spasenović
Doc. dr Milan Stančić
Doc. dr Zorica Šaljić
Prof. dr Aleksandar Tadić
Prof. dr Jelena Vranješević

Prelom

Doc. dr Mirjana Senić Ružić

Dizajn korica

Nikola Cvetković
Studenti pedagogije

Naslovna strana Zbornika kreirana je od radova pristiglih na „Sajam ideja“. Zahvaljujemo se svima koji su se odazvali na javni poziv i dostavili vizuelna rešenja za izgled Zbornika.

Izdavanje Zbornika finansirano je sredstvima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

ISBN 978-86-80712-45-1

Odeljenje za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Pedagoško društvo Srbije organizovali su u okviru Susreta pedagoga nacionalni naučni skup sa temom „Obrazovanje u vreme krize i kako dalje“. Cilj skupa bio je da se analizira funkcionisanje sistema i prakse vaspitanja i obrazovanja u vreme krize i sagleda kroz različite nivoe obrazovanja i perspektive različitih učesnika vaspitno obrazovnog procesa, kako bi se razmotrilo prevazilaženje učenih teškoća.

Susreti pedagoga
Nacionalni naučni skup
7. maj 2022, Beograd

Obrazovanje u vreme krize
i kako dalje

Zbornik radova

Urednici
Prof. dr Živka Krnjaja
Doc. dr Mirjana Senić Ružić
Doc. dr Zorica Milošević

BEOGRAD • 2022.

PREDŠKOLSKO VASPITANJE I OBRAZOVANJE U VREME KRIZE COVID-19: OD SLABOSTI KA TRANSFORMATIVNOM POTENCIJALU

Nevena N. Mitranić¹

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Živka T. Krnjaja²

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Apstrakt

U radu se polazi od razumevanja krize kao odstupanja od uobičajenih i ustaljenih obrazaca kako društvenih odnosa i delovanja tako i ličnog postupanja i uverenja. Pitanje pedagoškog i transformativnog potencijala, postavljeno sa stanovišta pedagogije krize, je pitanje kako možemo kao učesnici zajednice pogođene krizom i kao stručnjaci za obrazovanje kritički sagledati sve što smo u obrazovanju radili kao osnov za emancipatorno delovanje i promenu prakse. U nastojanju da odgovorimo na to pitanje, u ovom radu smo analizirali dva ključna nalaza naših istraživanja u predškolskom vaspitanju i obrazovanju u vreme krize COVID-19: shvatanje deteta i shvatanje obrazovanja. Prevažilaženje identifikovanih slabosti vidimo u aktivnom profesionalnom učešću pedagoga u promeni vaspitno-obrazovne prakse: razvijanju kulture dečjeg vrtića ka zajednici učenja i razvijanju pristupa učenju zasnovanom na istraživačkom i stvaralačkom potencijalu.

Ključne reči: predškolsko vaspitanje i obrazovanje, pedagogija krize, pedagog kao nosilac promene.

Uvod

Dve godine nakon prvih vesti o virusu COVID-19, čini se suvišnim ukazati da se svet našao u krizi i prepričavati izazove sa kojima se obrazovanje suočava. U pedagoškoj literaturi objavljen je veliki broj istraživanja koja ukazuju na posledice ovog perioda krize po decu, mlade, porodice i prosvetne radnike, veliki broj preporuka, kao i poziva na optimizam i prihvatanje krizne situacije kao prilike za sagledavanje i transformisanje „sivih zona“ u obrazovanju. Konstruktivan pristup krizi, ma koliko poželjan, zahteva smirenost i metaperspektivu tešku za postići svima koji osećaju krizu na svojoj koži – u situaciji pandemije, za sve nas. Ipak, odgovorni smo da potražimo meru između kritičke svesti o problemima sa kojima nas je kriza suočila i nade da iz

¹ nevena.mitranic@f.bg.ac.rs

² zivka.krnjaja@f.bg.ac.rs

krize možemo izaći nešto mudriji, snažniji i spremniji da afirmišemo život u susretu sa nedaćama – kao pojedinci i stručnjaci koji učestvuju u obrazovnom sistemu.

Pedagogija krize

Krenuvši od sagledavanja krize kao prilike za učenje, važno je ukazati da ni jedno iskustvo – pa ni iskustvo stečeno u krizi – nije obrazovno po sebi. Kako von Hentig (von Hentig, 1997) navodi, mada nas različita iskustva podstiču da steknemo nove veštine, informacije i načine funkcionisanja, život „obrazuje“ samo onda kada oblikuje suštinu čoveka – odnosno, tek u meri u kojoj čovek iskoristi otvorene prilike da kultiviše suštinu svog bića. Učenje i pedagoški rad su izazov zajedničkog samoodređenja u svetu, a koje podrazumeva emancipatorne akcije (Eschenbacher & Fleming, 2021). U tom smislu, bilo bi neopravdano i paušalno svesti pedagoški potencijal krize na jačanje kompetencija za upotrebu digitalnih tehnologija u različitim aspektima učenja i rada i na brojne sadržaje koji su nam u „globalnom zatvaranju“ putem interneta učinjeni dostupnim. Pitanje pedagoškog potencijala krize je pitanje kako možemo „biti dostojni onog što nam se događa“ (Deleuze, 1969, prema Ansell-Pearson, 2017) i iskoristiti prilike za preispitivanje, samoodređivanje i emancipatorno delovanje koje nam aktuelna situacija otvara.

Kod više različitih autora kriza se određuje: kao gubitak puta i pravca (Eschenbacher & Fleming, 2021), neočekivanost koja se mora „nositi“ (Resende, 2018), situacija koja uzdrma naša uverenja o svetu i mogućnostima uspostavljanja kontrole nad njim (Nabers, 2015: 44, prema: Resende, 2018), te prekid kontinuiteta svakodnevice (Amini, 1999). Tako shvaćena, kriza je „pukotina“ – prekid u ustaljenim obrascima usled životnih kretanja, a koji otvara svet za nepredvidivost, različitost, te i mogućnost transformacije (Boldt & Leander, 2017). Takva iskustva su pedagoška jer pozivaju na istupanje iz ustaljenog toka misli i praksi, time i na istinsko mišljenje. „Misliti ne znači ni znati ni ne znati, već tragati – a čovek traga tek kada susretne znak koji misao uvuče u potragu“ (Zourabichvili, 2012: 85).

U tom smislu može se potpunije razumeti i kada Amini govori o pedagogiji krize kao nuždi razvoja – nuždi da se zapitamo ne „zašto ja?“, već „šta ja mogu učiniti?“, transformišući i sebe i životne okolnosti u nastojanju da osvestimo situaciju u kojoj smo se zatekli i pridamo joj smisao (Amini, 1999). Svest i smisao prepoznaju se kao okosnice ljudskog življenja (Ibid.) – kao preduslovi akcija, orijentiri našeg delovanja i okviri u kojima gradimo odnose sa drugima. Kriza nosi pedagoški potencijal da nas istinski „uvuče u potragu“ za svešću i smislom, te da istinski „mislimo život“ krećući se sa njime i otkrivamo neke drugačije, možda brižnije i odgovornije, načine da živimo zajedno.

Naša istraživanja o predškolskom vaspitanju i obrazovanju u vreme krize COVID-19

Oslanjajući se na navedena teorijska shvatanja sagledaćemo rezultate naših istraživanja o predškolskom vaspitanju i obrazovanju sprovedenih u sklopu projekta „Čovek i društvena kriza“³, a kojima smo nastojali da preispitamo praksu vaspitno-obrazovnog rada sa decom predškolskog uzrasta u najtežem kriznom periodu – periodu kućne izolacije (mart-april 2020). Istraživali smo odnos prema deci predškolskog uzrasta iskazan kroz e-publikacije koje su za decu kreirali ili preporučivali vaspitači i stručni saradnici predškolskih ustanova (Krnjaja, 2021), i dečju perspektivu o vrtiću „na daljinu“ (Mitranić, 2021).

Istraživanje odnosa prema deci predškolskog uzrasta u e-publikacijama (Krnjaja, 2021) sprovedo je 23 studenta treće godine osnovnih studija pedagogije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu zajedno sa predmetnim nastavnikom u okviru rada na predmetu Predškolska pedagogija. Prikupljene su i tematskom analizom analizirane različite e-publikacije namenjene deci, a koje se bave korona virusom. Iz izdvojenih tema generisani su obrasci značenja u odnosu na shvatanje deteta kao učesnika u zajednici suočenoj sa krizom i shvatanje vrednosti kojima težimo u predškolskom vaspitanju i obrazovanju.

Istraživanje dečje perspektive o vrtiću „na daljinu“ (Mitranić, 2021) sprovedo je 13 studenata treće godine osnovnih studija pedagogije a kroz konsultovanje sa 6 dečaka i 7 devojčica uzrasta od 5 do 7 godina iz različitih vrtića i gradova u Srbiji. Istraživačka pitanja bila su usmerena na aspekte vrtićkog iskustva koje sama deca prepoznaju kao najznačajnije (Pavlović Breneselović, 2015: 152-153): na aktivnosti kojima su se deca „za vrtić“ bavila, na odnose sa vršnjacima i vaspitačem, te na preporuke šta bi deca volela da rade sa vaspitačem i drugarima ukoliko bi se situacija kućne izolacije ponovila. Konsultovanje sa svakim detetom realizovano je kroz razgovor na osnovu produkta nastalog „za vrtić“ u periodu kućne izolacije, a koji je samo dete izdvojilo kao njemu važan.

Za potrebe ovog rada i spram njegovih ograničenja, nastojaćemo da dotaknemo ključne nalaze ova dva istraživanja, da sagledamo tačke u kojima se međusobno podržavaju i gde jedno od drugog odstupaju, te šta nam otvaraju kao mogućnosti u promišljanju svesti i smisla vaspitno-obrazovnog rada u vreme krize kao transformativnog potencijala.

Nalazi istraživanja: slika o detetu i vaspitanju

Iz analize e-publikacija (Krnjaja, 2021) očitava se ograničeno poimanje kako virusa, tako i globalne situacije koju je njegovo javljanje proizvelo. Korona virus se personifikuje, sagledava mimo konteksta i prenosilaca, ili pak poistovećuje sa drugim bolestima, dok se akteri vaspitno-obrazovne prakse – prevashodno deca – u odnosu

³ Projekat je pokrenuo i realizovao Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.

na korona virus postavljaju u nerealne uloge (npr. kao super-heroji koji mogu sve da nas spasu time što će oprati korona virus nacrtan olovkom na ruci) i pred besmislene zadatke (npr. napraviti model virusa, opevati pesmicu o virusu, predstaviti virus kroz brojevni niz). U ovakvom pristupu prepoznaje se redukcionizam, kao pojednostavljajući, mehanički, izolovan način mišljenja (Morin, 2001). Redukcionistički pristup prepoznaje se i u zadacima (dominantno crtanje) koje su deca dobijala od vaspitača u periodu kućne izolacije. Većina dece sa kojom smo se konsultovali o aktivnostima koje su radili „za vrtić“ govori maglovito, slabo se prisećajući sadržaja zadatka – onog šta su radili, a kamoli svrhe – zašto su to radili (Mitranić, 2021). Čak i u aktivnostima koje su se doticale situacije pandemije deca nisu prepoznala povezanost sa životnim iskustvom, sa vlastitim okruženjem i doživljajem sveta. Spoznaja podrazumeva nalaženje svrhe i građenje odnosa, nadilazeći površna razjašnjenja i pojednostavljene interpretacije stvarnosti. Vaspitanje zasnovano na redukcionističkom pristupu vodi pojednostavljenom mišljenju umesto razumevanju kompleksnosti, učenje fokusira na uske fragmente i osporava mogućnost da istinski razvijamo svest o svetu u kom živimo.

Analiza e-publikacija (Krnjaja, 2021) dalje ukazuje na doživljaj deteta kao konzumenta stvarnosti – pasivnog primaoca gotovih znanja koji nema sopstvene agensnosti ili kritičke i kreativne moći (Forrest, 2019). Autori e-publikacija dominantno se obraćaju detetu kao objektu didaktičke ili terapijske obrade, za kog je stvarnost izvan svakodnevnog iskustva, te je ograničen na angažovanje „po zadatku“, bez istinskog učešća. Jednoličnost i fragmentiranost zadataka eliminišu dileme, pitanja i mogućnosti problematizacija, čime izražavaju stav o detetu kao nedovoljno kompetentnom da se sa njim podele zabrinutosti, strah i upitanost odraslih i tretiraju ga kao konzumenta koji nije u poziciji da bira, odlučuje i doprinese bilo čemu. Iz konsultovanja sa decom (Mitranić, 2021), odnos prema deci kao „konzumentima“ jasno je prepoznat u nalazima prema kojima većina konsultovane dece ukazuje da nisu imali mogućnost da odlučuju o onome što će za vrtić raditi, dok je manje od trećine njih po urađenom zadatku dobilo neku vrstu povratne informacije, ili ma kakvog saznanja da su vaspitačica i vršnjaci njihov produkt videli (Mitranić, 2021). Isti nalaz potvrđuju i podaci da su deca u manjem broju od polovine istakli da su imali uvid u to čime su se njihovi vršnjaci bavili, dok je samo dvoje dece istaklo iskustvo deljenja putem viber grupe kao iskustvo zajedničkog rada. Možemo se zapitati da li je nedostatak smisla koji deca pokazuju u odnosu na iskustvo vrtića „na daljinu“ uslovljen upravo nedostatkom vlastitog doprinosa, te nedostatkom dijaloga o tome šta smo radili, šta možemo da radimo i zašto.

Zašto smo tu gde jesmo: šta nam onlajn otkriva o realnosti

Slika o detetu i o onome što ističemo kao važno u predškolskom vaspitanju i obrazovanju samo je replika realnog odnosa prema detetu i vaspitanju, kao i odraz šire društvene situacije u kojoj se nalazimo.

Stigler (Stiegler) ukazuje na opštu apatiju savremenog društva prouzrokovanu potrošačkom kulturom i preopterećenošću informacijama koji dovode decu, mlade i odrasle jednako u poziciju gubljenja vlastite kompetentnosti – vlastitih znanja, umjenja i vrednosti – time i do gubitka želje da se išta preduzme i gubitka spremnosti za preuzimanje odgovornosti (Stiegler, 2008, prema: Lindberg, 2019). Obrazovna praksa postaje „industrija“, tragajući za gotovim, nužno redukcionističkim rešenjima i proglašavajući obrazovna sredstva (sadržaje i metode) za svrhu po sebi (von Hentig, 1997). Period krize u kom smo se zatekli odražava ove probleme u potrebi da se obrazovni rad „po svaku cenu“ nastavi, bez obzira na njegov kvalitet i smisao, kao i u nespornosti odraslih da preuzmu odgovornost da zajedno sa decom stupe u neizvesno i u nemogućnosti dece da vaspitno-obrazovni rad oplemene svojim doživljajima i inicijativom.

Alternative i transformativni potencijal

Proces razvijanja svesti i smisla utemeljen je u procesu međusobnog razumevanja – saosećanja, prihvatanja, pripadanja, zainteresovanosti za drugoga. Kao profesionalce, to nas upućuje na zainteresovanost za detetovo autentično iskustvo, igru, razmišljanja i odnose sa značajnim drugima kao okosnicu vaspitno-obrazovnog rada u vreme krize – i van njega. Kao pedagoge, to nas upućuje na razvijanje kulture vrtića kao zajednice učenja i negovanje pristupa učenju zasnovanog na istraživačkom i stvaralačkom potencijalu.

Promena kulture dečjeg vrtića ka razvijanju zajedništva i saradnje. Olson ukazuje na smisao kao izranjajući iz odnosa u konkretnim situacijama i koji je uvek više od toga šta o situacijama možemo reći, kako ih tumačiti i razumevati (Olsson, 2009). Smisao nije svodljiv na svesnu odluku i pitanja volje – mi ne odlučujemo da li nešto ima smisla ili ne, mi *osećamo* da naši postupci nešto znače (Mazzarella, 2017). Osećaj smisla legitimise se tek vezama koje naši izrazi i postupci grade sa drugima, odnosno tek u procesu razmene. Razmatrajući mogućnosti rada u slučaju ponovne izolacije, deca jasno ukazuju na potrebu za odnosima više nego za naročitim aktivnostima i sadržajima i daju primenljive sugestije kako bi se zajednica mogla očuvati (žmurke na otvorenom prostoru, virtualne platforme koje omogućavaju učesnicima razgovora da se vide i čuju...). Digitalne tehnologije lako nas mogu „uvući“ u uniformisanje i isprogramiranost rada, ali je neophodno imati na umu da su deca „subjekti svog života“ (von Hentig, 1997), te koristiti digitalno za ispoljavanje autentičnosti, a ne njeno suzbijanje (Lindberg, 2019).

Razvijanje pristupa učenju zasnovanom na istraživačkom i stvaralačkom potencijalu. Budućnost obrazovanja utemeljuje se u praksama koje mogu osnažiti sve svoje učesnike da se suoče sa neizvesnošću i konstruktivno rade sa izazovima. Učenje zasnovano na stvaralačkom potencijalu podstiče autentičnost, istinsko promišljanje, inicijativu i refleksiju, kao i saradnju, usaglašavanje, doprinos, pripadanje i prihvatanje. Kroz proces konsultovanja, deca iznova ukazuju na neophodnost izlaska iz ustaljenih obrazaca i „brzih rešenja“ pri osmišljavanju načina rada, te na važnost

stvaranja, maštanja, istraživanja, poigravanja, protkanog kroz iskustvo zajedničkog učešća.

Koristeći „pukotine“ aktuelne krize da otvorimo obrazovnu praksu za zajedničko stvaranje i istraživanje, možda ćemo uspeti „pukotinu“ da proširimo izvan preispitivanja obrazovne prakse po sebi, a ka promišljanju i transformaciji širih društvenih problema u koje je obrazovna praksa uronjena, povlačeći značajan potez u domenu profesionalnog javnog delovanja, promovisući drugačije shvatanje deteta, funkcije obrazovanja, ali i gradeći drugačiju ulogu nas samih kao profesionalaca.

Literatura

- Ansell-Pearson, K. (2017). Deleuze and New Materialism: Naturalism, Norms, and Ethics. In S. Ellenzweig, & J. H. Zammito (Eds.), *The New Politics of Materialism: History, Philosophy, Science* (pp. 88-109). London, New York: Routledge.
- Amini, B. (1999). Crisis, Meaning and Consciousness. *Proceedings of the Annual Convention of the American Psychological Association*. Boston: APA Publishing.
- Boldt, G., & Leander, K. (2017). Becoming through ‘the break’: A post-human account of a child’s play. *Journal of Early Childhood Literacy*, 17(3), 409–425.
- Eschenbacher, S., & Fleming, T. (2021). Toward a critical pedagogy of crisis. *European journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 12(3), 295-309.
- Forrest, K. (2019). The problem of now: Bernard Stiegler and the student as consumer. *Educational Philosophy and Theory*, 52(4), 337-347.
- Krnjaja, Ž. (2021). Predškolsko vaspitanje i obrazovanje u vreme „korona krize“: fizička izolacija i „efekat tunela“. U V. Spasenović (ur.), *Obrazovanje u vreme kovid krize: Gde smo i kuda dalje* (str. 67-82). Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Lindberg, S. (2019). Politics of digital learning—Thinking education with Bernard Stiegler. *Educational Philosophy and Theory*, 52(4), 384-396.
- Mazzarella, W. (2017). *The Mana of Mass Society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mitranić, N. (2021). Uvek crtamo: vrtić „na daljinu“ u vreme kovid-19 krize iz dečje perspektive. U V. Spasenović (ur.), *Obrazovanje u vreme kovid krize: Gde smo i kuda dalje* (str. 83-100). Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Morin, E. (2001). *Odgoj za budućnost*. Zagreb: Educa.
- Olsson, L. (2009). *Movement and Experimentation in Young Children's Learning*. London: Routledge.
- Pavlović Breneselović, D. (2015). *Gde stanuje kvalitet: Knjiga 2. Istraživanje sa decom prakse dečjeg vrtića*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Resende, E. (2018). Crisis and Change in Global Politics: A Dialogue with Deleuze and Badiou’s Event to Understand the Crisis in Ukraine. In E. Resende, D. Budryté, & D. Buhari-Gulmez (Eds.), *Crisis and Change in Post-Cold War Global Politics* (pp. 23-41). Switzerland: Palgrave MacMillan, Springer Nature Switzerland AG.

Von Hentig, H. (1997). *Humana škola. Škola mišljenja na nov način*. Zagreb: Educa.

Zourabichvili, F. (2012). *Deleuze: a Philosophy of the Event*. Edinburgh: Edinburgh University Press.